

9-17 Yaşındaki Çocukların Adalet Değerine Yüklelediği Anlamların Metaforlar Aracılığıyla Değerlendirilmesi*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Sevgi COŞKUN KESKİN¹, Elif İÇÖZ ARSLAN²

1 Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, scoskun@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8477-6134.

2 Uzm., MEB, Sakarya Üniversitesi Doktora Öğrencisi, arslanelif@hotmail.com.tr, ORCID: 0000-0003-1840-8736.

Gönderilme Tarihi: 27.09.2022 Kabul Tarihi: 02.05.2023 DOI: 10.37669/milliegitim.1181069

Atf: “Coşkun Keskin, S., ve İçöz Arslan, E. (2023). 9-17 yaşındaki çocukların adalet değerine yüklediği anlamların metaforlar aracılığıyla değerlendirilmesi. *Milli Eğitim*, 52 (240), 2903-2928. DOI: 10.37669/milliegitim.1181069”

Öz

Çalışmada değerler eğitimi müfredatının temel aldığı kök değerlerden biri olan öte yandan ahlak felsefesinde pek çok değer in öncülü mahiyetindeki adalet değeri ele alınmıştır. Şöyle ki, adaletin olduğu her yerde huzur, güven, mutluluk, özgürlük tecelli eder. Bu denli önemli olan ve ideal toplumun temelini oluşturan bir değer in, bireylerdeki algısını ortaya koymak da oldukça elzemdir. Bu nedenle çalışmada, geleceğin mimarı olan çocukların adalet değerini nasıl algıladığı ve onların adalet değerine yükledikleri doğru ve yanlış anlamları mecaz yoluyla, temel nitel araştırma deseni kullanılarak incelenmiştir. Bu amaçla maksimum çeşitlilik örnekleme si kullanılarak, 9 ve 17 yaş aralığındaki ve Türkiye'nin farklı yedi bölgesinden toplam 525 öğrenciye ulaşılmıştır. Bu bağlamda adalet değerinin neye/kime, niçin benzediği sorulmuş ve alınan cevaplar “niçin” sorusu dikkate alınarak gerekçeli kodlama yapılmış ve temalandırma lar yapılmıştır. Araştırmaya katılan 525 öğrencinin % 35 ini adalet değerini TDK'da (2005) verilen anlamı bağlamında doğru temel anlamı ile betimlemişlerdir. Adaletin temel anlamını vurgulayan öğrencilerin % 17.5 i “hakkaniyetli olma” ya vurgu yapmış, 525 öğrencinin % 22 si adalet değerine yanlış anlam yükleyerek kavram yanlışlarını sergilemişlerdir. Kavram yanlışlığına sahip öğrencilerin % 20'si adaleti eşitlik ile karıştırmışlardır. Öte yandan mecazlarda adaletin kaynağı, uygulayıcıları, sonucu, sembolleri, timsalleri üzerinde de durulmuştur. Bunun yanı sıra öğrenci yaşlarının büyüdükçe, adaleti “sitemli ifadelerle” anlatmaya çalıştıkları fark edilmiş, yaş arttıkça öğrencilerde adaletin yanlış anlamı olan “eşitlik” ten, doğru anlamı olan “hakkaniyetli olma” ya doğru bir yönelme olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: değer, adalet, mecaz, eşitlik

* Bu çalışma Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi'nde bildir i olarak sunulmuştur.

Evaluation of the Meanings 9-17- Year Old Children Attribute to the Value of Justice through Metaphors

Abstract

In this study, the value of justice, which is one of the root values on which the values education curriculum is based, on the other hand, which is the precursor of many values in moral philosophy, will be discussed. That is, wherever there is justice, peace, trust, happiness and freedom are manifested. It is also essential to reveal the perception of individuals of such an important value that forms the basis of the ideal society. For this reason, the study examined how children, who are the architects of the future, perceive the value of justice and the right and wrong meanings they attribute to the value of justice through metaphors, using a basic qualitative research design.. For this purpose, using the maximum variation sampling, reached a total of 525 students ranging in age from 9 and 17 and seven different regions of Turkey. In this context, it was asked what / to whom and why the value of justice resembles, and the answers received were coded and themed by considering the question "why". 35 % of the 525 students participating in the study have correctly described the value of justice in the context of the meaning given in TDK (2005). 17.5 % of the students who emphasized the basic meaning of justice emphasized "being fair", and 22% of the 525 students showed misconceptions by attributing a misunderstanding to the value of justice. 20% of students with misconceptions confused justice with equality. On the other hand, in the metaphors, the source of justice, its practitioners, results, symbols, and exemplars are also emphasized. In addition, it has been noticed that as the age of the students grows, they try to explain justice with "reproachful expressions", and as the age increases, it has been observed that there is a shift from the wrong meaning of justice to "equity" which is the right meaning "being fair".

Keywords: values , justice, metaphor, equality

Giriş

Adalet, Arapça kökenli bir kelimedir ve Arapça lugatta (Mutçalı, 2012: 601); “hak yememek, eşit davranmak, aralarında ayırım gözetmemek, denk olmak, dengelemek, dürüstlük, doğruluk, düzgünlük” şeklinde verilmektedir. Türkçe sözlükte (TDK, 2005) “yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk” şeklinde verilmektedir. Akarsu’nun (1974:17) Felsefe Terimleri Sözlüğünde ise adalet, “Platon ve Aristoteles’ den beri, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme demek olan bir ana erdem (doğruluk)” olarak verilmektedir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine göre (Çağrı, 1988: 341) adalet, “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak gibi manalara gelen

bir mastar-isimdir". Öte yandan İslam literatüründe ADL “العدل” kelimesi sıfat olarak kullanıldığında yukarıda zikredilen anlamlarla eş anlamlı olmakla beraber “çok âdil, asla zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan” (TDV, 1988:341) anlamında Allah’ın isimlerinden biridir.

Bu bağlamda yapılan literatür taraması sonucunda adalet kavramını; hak ve hukuka uygunluk, hakkaniyet, adaleti uygulayan kurum veya kişi, ana erdem olarak tanımlamak mümkündür. Öte yandan adaleti tanımlarken denge, denklik, eşitlik, eşit olmak kavramları da dikkatleri çekmektedir. TDK (2005) da eşitlik “İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu” olarak tanımlanırken, denklik; “denk olma durumu, eşitlik” (TDK, 2005), denge ise “bir nesnenin veya bir insanın devrilmeden durma hâli” olarak açıklanmıştır (TDK, 2005). Aristoteles, *Nikomakho’ya Etik* (2014) adlı eserinde temel erdemlerden saydığı adalet değerini tanımlarken eşitlik kavramını da ele almakta ve eşitliği; orta, orantı olarak tanımlamaktadır. Ona göre kişiler, eşit değilse sahip oldukları da eşit olmamalı. Eşit olan kişiler, eşit olmayan haklara ya da eşit olmayan kişiler eşit haklara sahipse burada bir haksızlık vardır yani adalet yerini bulmamıştır. Ona göre Adalet mutluluğa ulaşmak için bir önkoşuldur. Yani adalet ister bireysel ister toplumsal bir erdem olarak ele alınsın o olmadan mutluluk söz konusu olamaz (Gelen,2022,62). Hökekleli ise adaletin ve eşitliğin birbirine oldukça yakın bir anlam içerse de aynı şeyler olmadığını şu şekilde ifade etmektedir; “adalet, güç değil hak eşitliğine, kuvvetlerin değil bireylerin eşitliğine saygıdır. Herkesin her konuda eşit olması değil, ehliyeti ve işe liyakati ölçüsünde hak sahibinin hakkının elde etmesidir” (Hökekleli, 2011: 50). İslam ansiklopedisinde (TDV, 1988: 342) de benzer şekilde adaletin eşitlik değil, denge olduğu ifade edilmektedir. Buna göre eşitlik kelimesinin adalet erdemini doğrudan tanımlamadığı söylenebilir.

X. yüzyıl İslam filozoflarından olan İbn Miskeveyh, başta Aristoteles olmak üzere, bir kısım Yunan filozoflarının ahlak anlayışlarını, İslam felsefesinin potasında eritmeye çalışmış bir filozoftur ve ona göre “adalet” bir ana erdemdir. Miskeveyh, “Tehzibu’l Ahlak” (2013) adlı eserinde nefsin güçleri ve bu güçlerden sadır olan dört erdemi anlatmaktadır. Ona göre nefse; düşünce, öfke ve şehvet güçleri vardır ve bu güçlerin itidali halinde kişi fazilet olarak adlandırılan erdemlere ulaşır. Erdem ise kişide yerleşik olan iyi huylardır. Miskeveyh’e göre düşünce gücünün itidalinde kişide hikmet (İlahi ve insani olayları bilmek) erdemi, öfke gücünün itidalinde şecaat (yiğitlik) erdemi ve şehvet gücünün itidalinden ise iffet erdemi sadır olur. Adalet erdemine gelince o bir üst erdemdir ki kişide saydığımız üç faziletin (erdem) bir arada bulunmasıyla ortaya çıkar. Ahlak ilminde adalet, bir üst erdem olarak tanımlanırken hukuk literatüründe de adalet bu sahanın en temel ve tanımlaması en güç kavramlarından biridir. *Tabîi hukuk teorisine* göre adalet kavramına her çağda farklı anlamlar yüklenmiştir.

Buna göre ilk çağda adalet tabiat kavramı üzerine kurulmuştur ve dolayısıyla hukukun temeli “biyolojik tabiat” dır. Aristoteles “Politika” (1993) adlı eserinde herkesin adaleti amaçladığını lakin adaletin tümünü göremedikleri için belli bir noktadan ileri geçemediklerini ifade etmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Aristoteles adaleti eşitlik olarak görenlere adaletin eşitlik olması için yalnızca eşit olanlar arasında olması gerektiğini, örneğin bir köle ile efendinin eşit olamayacağını zira tabiatın bazı insanları köle ve bazılarını da efendi olarak yarattığını ifade etmektedir. Orta çağda ise hukukun kaynağı *Tanrısal iradedir*. Orta çağ tabii hukukçularına göre Tanrı'nın emirlerine uygun olan her şey adil, uygun olmayan ise adil değildir. Yeni çağda hukuk artık laikleşmiştir ve hukukun kaynağı Tanrı değil, “akıl” dır. Buna göre insan aklına ve kurallara uyan her şey adildir, aksi ise adil değildir. *Hukuki pozitivizm* ise adaleti bir değer olarak görür, değerlerin göreceliliği prensibine dayanarak adalet değerinin herhangi bir şeyi kanıtlama imkân olmadığını savunmaktadır (Gözler, 2008).

Bu bağlamda yapılan literatür taraması ve sözlük anlamlarından yola çıkarak adaletle ilgili olarak aşağıdaki olgular söylenebilir:

- i. Temel anlam bağlamında hakkaniyet, hak, hukuka uygunluk, doğru kural, erdem, güven, dürüstlük, orta, dengeli olma gibi adaletin temelini oluşturabilecek kavramları saymak mümkünken, eşitlik, merhamet, töre gibi kavramlar adaleti temsil eden kavramlar arasında sayılmamaktadır.
- ii. Adaletin kaynağı Tanrı, doğal düzen ve akıl kavramlarıdır.
- iii. İnsanlık tarihi boyunca adaletin uygulayıcısı Tanrı, adaleti uygulayan kurum ve kişiler olarak görülmüştür.
- iv. Adaletin sonucu olarak da adalet erdemine sahip bireylerin adaleti sağlamaıyla müreffeh bir yaşamdan söz etmek mümkündür.

İnsanlık tarihi boyunca “adalet” kavramı gerek bireysel gerekse de sosyal hayatın içinde farklı alanlarda, birçok tanım yapılarak kullanılmaktadır. Eğitimsel açıdan bu değer in ailelerde ve okullarda formal ve informal yollarla kazandırıldığı söylenebilir. Formal yollarla eğitim sürecinde, okul öncesi döneminde başta sosyal gelişim kazanımlarıyla adalet duygusu kazandırılmaya çalışılırken, ilkökulda hayat bilgisi, ortaokulda sosyal bilgiler içindeki vatandaşlık konuları ile din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde ilgili konularda adalet bir değer olarak fark ettirilmektedir. Öte yandan orta öğretim kurumlarında da yine din kültürü ve ahlak derslerinin yanı sıra, demokrasi ve insan hakları derslerinde direkt olarak adalet değerine yer verilmektedir. Aslında, temel eğitimden ortaöğretimin son kademesine kadar yer alan tüm derslerde örtük bir planla adil davranış biçiminden hareketle adalet değerini kazandırmaya yönelik örtülü bir eğitim söz konusudur. Ancak hem uygulama bakımından hem de sonuçları

açısından sürekli tartışılan bir değer olan adalet, bireylerde bazen farklı bakış açılarına göre ortaya çıkmaktadır. Bu gibi özellikleri dolayısıyla bireylerin adaletle yükledikleri anlamların araştırılması elzemdir ve bu konuyla ilgili alan yazın oldukça yetersizdir. Bu nedenle çalışmada, çocukların adaletle yükledikleri anlamlar metaforlar aracılığıyla incelenmesi amaçlanmaktadır.

Fransızca bir kelime olan “metafor” (métaphorer), Türkçe sözlükte (TDK, 2005) “*mecaz, bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz veya bir kelimeyi, kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma*” şeklinde verilmektedir. Terim olarak ise “*metafor bir kavramı başka bir kavrama benzeterek anlatmak demektir. O iki kavramın birbirine benzerliği az olabilir, ama birini çok iyi tanıyan olmak bize ikincisini daha iyi anlama olanağını sağlar. Metafor semboldür yani çağrışımcıdır*” (Ocak ve Gündüz, 2006:295). Metafor, herhangi bir olguyu, kavramı veya yaşamışlıkları başka bir şekilde ifade etmektir. Bu çalışmada metaforun kullanım amacı, çocuklar tarafından anlatılması zor olan adalet değerine yükledikleri anlamları biraz daha anlaşılır kılmaktır. Anlatılması ve anlaşılması zor olan birçok kavram tarih boyunca, bu yöntemle anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Platon’un “Devlet” (2008) adlı eserinde “Mağara Elagori” sinde birtakım sembollerle idealar teorisini anlatmaya çalışması, Fârâbi ‘nin “El Medinetü’l Fazıla” (2013) isimli eserinde ideal devleti sağlıklı insan vücuduna benzetmesi, bize metafor kullanılarak anlatılmak istenenin anlaşılmasındaki önemi göstermektedir. Bunun yanı sıra Tanrı’nın insanoğluluyla iletişimi olan Kutsal kitaplarda da metaforlara yer verilmektedir. Örneğin, Tevrat’ ta “ölüler dışarı atılacak. Bütün gök cisimleri küçülecek, gökler bir tomar gibi; gök cisimleri, asma yaprağı, incir yaprağı gibi dökülecek” (Yeşeya, 34:3-4) metninde kıyamet sahnesi gök cisimleri incir yaprağı, asma yaprağının dalından dökülüşüne benzetilerek insan zihninde kıyamet sahnesinin tasavvuru sağlanmaya çalışılırken, Kuran-ı Kerim’de “Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi (hilâl) olur da geri döner” (Yasin suresi, 39) ayeti ile Kuran-ı Kerim’in nazili esnasındaki muhatabı olan Arap toplumuna astronomi hakkındaki bilgiler o dönemin bedevi toplumunun anlayabileceği bir üslupla anlatılmak istenmektedir.

Metaforlar aracılığıyla çocukların adaletle yükledikleri anlamların araştırıldığı bu çalışmada “9-17 yaş öğrencilerinin adalet değerine yükledikleri anlamlar nelerdir?” sorusundan hareket edilmiş ve bu doğrultuda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. İlk ve orta öğretim öğrencileri metaforlarında adalet değerine hangi anlamları yüklemektedirler?
2. Adalet değerine yönelik metaforlarda ilk ve orta öğretim öğrencilerinin bu değere doğru anlamda yükledikleri boyutlar nelerdir?
3. İlk ve orta öğretim öğrencilerinin adalet değerine yönelik kavram yanılgıları nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada 9-17 yaş aralığındaki öğrencilerin adalet değerine yükledikleri anlamlar metaforlar aracılığıyla tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle çalışmada adalet değerinin çocuklar tarafından nasıl algılandığı ve onların bu değere yükledikleri doğru ve yanlış anlamlar mecazlar aracılığıyla, temel nitel araştırma deseni kullanılarak incelenmektedir. Bilindiği üzere nitel çalışmalarla; bireyin gerçeği, sosyal dünyalarıyla etkileşim içerisinde olarak nasıl inşa ettiği üzerine yoğunlaşılır (Merriam, 2013). Bu çalışmada ise bireyin gerçek yaşamında adalet değer ve duygusunu nasıl anlamlandırdığı mecazlar yoluyla betimlenmektedir.

Etik Kurul İzni: Çalışma için Sakarya Üniversitesinden 13.04.2022 tarihli ve 29 nolu karar ile Etik Kurul izni alınmıştır.

Katılımcı Grubu

Çalışmada tipik durum örnekleme kullanılarak, 9 ve 17 yaş aralığındaki ve Türkiye'nin farklı yedi bölgesi yedi şehirden toplam 525 öğrenciye ulaşılmıştır. Patton'a (1987) göre tipik durum örneklemesinde amaç, "ortalama durumları çalışarak belirli bir alan hakkında fikir sahibi olmaktır" (Akt, Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışma grubunun özellikleri Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1

Çalışma Grubunun Özellikleri

	Akdeniz Bölgesi Adana	İç Anadolu Bölgesi Konya	Güneydoğu Anadolu Bölgesi Siirt	Marmara Bölgesi Sakarya	Ege Bölgesi Kütahya	Doğu Anadolu Bölgesi Erzurum	Karadeniz Bölgesi Samsun	Toplam
4. SINIF	-	10	10	9	10	10	7	56
5. SINIF	10	10	10	9	10	10	8	67
6. SINIF	10	10	10	10	10	10	10	70
7. SINIF	8	10	9	9	10	10	10	66
8. SINIF	9	10	10	7	9	10	-	55
9. SINIF	8	10	9	10	-	10	10	57
10. SINIF	10	10	9	10	-	10	10	59
11. SINIF	5	10	5	10	-	10	10	50
12. SINIF	-	10	5	10	-	10	10	45
TOPLAM	60	90	77	84	49	90	75	525

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak metafor yoluyla veri toplama formu kullanılmaktadır.

Metafor yoluyla veri toplama formu: 9-17 Yaş çocuklarına adalet değer algıları metaforlarını toplamak için “*Adalet, neye ya da kime benzer? Niçin?*” sorusuna yanıt arayan bir form geliştirilmiştir. Bu amaçla araştırmacıların bizzat topladıkları gruplara metaforlarla ilgili açıklamalar yapılmış ve örnekler sunulmuştur. 15 dakikalık bir sürede soruya yazılı cevap vermeleri sağlanmıştır. Araştırmacıların ulaşamadığı illerde de verilerin sağlıklı olarak toplanması için, uygulamayı yapacak öğretmenler, nasıl veri toplayacakları yönünde bilgilendirilmiştir.

Veri Analizi

Bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmaktadır; içerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 227). Dolayısıyla çalışmada metafor formları dört aşamada analiz edilmiştir:

- *İlk aşama* metaforları analiz formuna aktarma,
- *İkinci aşama* gerekçelere göre kodlama, kodlama; “veriler arasında anlamlı bölümlere isim verilmesi sürecidir” (Yıldırım ve Şimşek, 2006:227).
- *Üçüncü aşama* kodlardan kategori/tema oluşturma, tema; “*kodlama yapılan verilerin ortaya çıkan ilişkileri sonucunda daha üst düzey ve genel ifadesidir*” (Yıldırım ve Şimşek, 2006).
- *Dördüncü aşama* ise geçerlilik- güvenilirlik aşamasıdır.

Metaforları analiz formuna aktarma: Öğrencilerin adalet değerine ilişkin ürettikleri metaforlar araştırmacılar tarafından geliştirilen tabloya aktarılmıştır. Bunu yapmada amaç, verileri kategorilendirirken topluca görülmek ve doğru kategorileri yapabilme kaygısıdır. Ayrıca veriler analiz formuna “4KÜ 1,5 ERZ 2, 6SAK 3” şeklinde öğrencilerin okuduğu kademenin ve yaşadığı ilin baş harfleriyle numaralandırılarak geçirilmiştir.

Gerekçelere göre kodlama: Öğrencilerin adaleti benzettikleri nesne ya da şeyin kendisi kodlamayı yönlendirmemektedir. Kodlama yapılırken “Neden ona benzettikleri” dikkate alınmıştır. Örneğin; “*Adaleti nehire benzetiyorum. Çünkü önüne ne kadar engel çıksa da su akar yolunu bulur.*” ifadesi; *nehir* ile kodlanmamış, *önünde engeller olsa bile uygulanan* şeklinde kodlanmıştır. Öte yandan bazı kodlamalarda hem benzetlenen hem de gerekçesi kodlanmıştır. Örneğin; “*Adaleti, Hz. Ömer’e ben-*

zetiyorum. Çünkü O adaleti uygular.” ifadesinde Hz. Ömer hem adaletin simgesi hem de adaleti uygulayan kişi şeklinde kodlanmıştır. Gerekçeli kodlamada 113 kod çıkarılmıştır. Analiz sürecinde, konu ile alakasız 15 veri elenmiştir.

Kategori/tema/alt tema geliştirme aşaması: Yapılan kodlamalardan yedi kategori oluşturulmuştur. Bunlar sırasıyla; adaletin literatürdeki sözlük ve ansiklopedik bilgileriyle paralellik arz ediyorsa “*doğru anlam teması*”; aksi ya da adalete dair yanılgıları içeriyorsa “*kavram yanılgısı teması*” oluşturulmuştur. Doğru anlamlar eğer sözlükteki anlamıyla ele alınıyorsa “*temel anlam alt teması*”, semboller üzerinden tanımlanıyorsa “*adalet değeriyle özdeşleştirilen semboller alt teması*”; adaletin gücünü ve kaynağı vurgulayan ifadeler varsa “*adaletin kaynağı alt teması*”; adaletin tecellisi ve sonucuna yönelik ifadeler varsa “*adaletin sonucu alt teması*”; adaleti uygulayan kişi ya da kurumlardan bahsediliyorsa “*adalet uygulayıcısı/sağlayıcısı alt teması*” adalete dair sitemlerini dile getiriyorlarsa “*sitemli ifadeler alt teması*” şeklinde alt temalar yapılmıştır.

Geçerlik-güvenirlilik aşaması: Çalışmanın geçerlik- güvenirliliğini sağlamak amacıyla uzman incelemesi yöntemi kullanılmaktadır. Uzman incelemesi; “*araştırma konusu hakkında genel bilgiye sahip ve nitel araştırma yöntemleri konusunda uzmanlaşmış kişilerden, yapılan araştırmayı çeşitli boyutlarıyla incelemesinin istenmesidir*” (Yıldırım ve Şimşek, 2006:268). Özellikle araştırmacılar arasında ikilemde kalınan konularda uzman görüşüne başvurulmuştur. Örneğin; çalışmada verilerle ilgili doğru- dan alıntılarının verilmesiyle geçerlik- güvenirlilik aşamasında ayrıntılı betimleme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıntılı betimleme; “*ham verinin ortaya çıkan kavram ve temalara göre verinin doğasını bozmadan aktarılmasıdır*” (Yıldırım ve Şimşek, 2006:270). Son olarak da tutarlık inceleme yöntemi kullanılmıştır, “*bu stratejinin amacı araştırmaya dışarıdan bir gözle bakılması ve araştırmacının baştan sona gerçekleştirdiği araştırma etkinliklerinde tutarlı davranıp davranmadığını ortaya koymaktır*” (Yıldırım ve Şimşek, 2006:272). Bu amaçla ilk kodlamaların ardından bir ay ara verilerek kodlamalar tekrar gözden geçirilmiştir.

Bulgular

İlk ve orta öğretim öğrencilerinin metaforlarında adalet değerine yükledikleri anlamlar

Araştırmada ilk ve orta öğretim öğrencilerinin metaforlarında adalet değerine doğru ve yanlış anlamlar yükledikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda “*doğru anlam teması*” ve “*kavram yanılgısı teması*” oluşturulmuştur. “*Doğru anlam teması*” doğrultusunda ise alt temalar şunlardır: Doğru anlam teması, adaletin temel anlamı, adalet değeriyle özdeşleştirilen semboller, adalet uygulayıcısı/sağlayıcısı, sitemli ifadeler, adaletin sonucu, adaletin kaynağı alt temalarından oluşmaktadır. Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2*Adalet Değerine Ait Metaforların Kategori/Tema Dağılımları*

Temalar	Alt Temalar	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Toplam
		Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	
		%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
	Temel anlam	37.5	33	31.4	41	13	58	46	28	22	35
	Semboller	7.1	6	26	29	49	28	42	31	31	27
Doğru anlam teması	Adalet uygulayan	11	12	8.5	18	18	23	12	30	18	16
	Sitemli ifadeler	-	3	-	7.5	-	5	12	14	27	7
	Adaletin sonucu	7.1	10	3	3	2	5	1.6	4	2	4.3
	Adaletin kaynağı	2	6	6	6	0	5	1.6	6	2	4
Kavram Yanılgısı Teması	Uygulayıcıya dair yanlış algı	18	34	24.2	27	33	10	15	18	15.5	22

Tablo 2’de çalışma grubunun adalet değerine yükledikleri anlamlar sınıf düzeyleri dikkate alınarak verilmiştir. Bununla birlikte bazı veriler birkaç alt temaya denk gelmekte veya bir öğrenci birden fazla metafor yaparak anlam yüklemektedir. Bu bağlamda, çalışma grubunun temalara göre genel dağılımı şu şekildedir; adalet değerini temel anlam temasında 525 öğrencinin % 35’i değerlendirmiştir. Adalet değerini sembol olarak değerlendiren öğrenci yüzdesi % 27’dir. Adalet değerine dair kavram yanılgısı bulunan öğrenciler 525 öğrencinin %22’sine tekabül etmektedir. Adalet değerini, adaleti uygulayan şeklinde cevaplayan öğrenciler %16 değerindedir. Öte yandan adaletin sonucu %4.3, adaletin kaynağı % 4, sitemli ifadeler %7, değerindedir.

Öğrencilerin metaforlarına yansıyan adaletin doğru anlam teması

Tablo 2’de görüldüğü üzere Adaletin Doğru Anlam Teması 6 alt temadan oluşmaktadır. Alt temalara dair bulgular aşağıda verilmiştir.

Adaletin temel anlamı alt teması**Tablo 3***Öğrencilerin Metaforlarına Yansıyan Adaletin Temel Anlamı Teması*

Kavram	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Toplam
	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	
	F	F	F	F	f	F	F	f	f	f
Hakkaniyetli Davranma	11	16	9	19	2	15	12	4	4	92
Denge/Dengeli Davranma	2	2	6	3	1	3	3	4	2	26
Olmazsa Olmaz	3	1	-	-	-	9	4	2	-	19
Güvenilir/Temel Olan	4	2	2	2	1	2	1	1	2	17
Aynılık/Aynı Davranma	1	-	1	-	1	1	4	1	1	10
Olması Gereken	-	-	-	2	2	1	1	2	-	8
Güçlü Olan Güç/ Kuvvet	-	-	3	1	-	-	-	-	1	5
Doğru/Dürüst Davranma	-	1	1	-	-	-	1	-	-	3
Doğruya Yanlış Karar Verme	-	-	-	-	-	2	1	-	-	3
Toplam	21	22	22	27	7	24	27	14	10	183

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan 525 öğrencinin %35'i adalet değerini TDK (2005) da verilen anlamı bağlamında doğru temel anlamı ile betimlemişlerdir. Adaletin temel anlamını “*hakkaniyetli olma*”ya en fazla (19) ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin vurgu yaptığı, en az ise 11. ve 12. sınıf öğrencilerinin vurguladığı görülmektedir. Öte yandan öğrenciler adalet değerinin “*denge ve dengeli davranma*” anlamına ikinci derecede (26) yer vermiştir.

Öğrencilerin 19'u adalet değerini “*olmazsa olmaz*” olarak betimlenmişlerdir. Adaleti bu şekilde betimleyen öğrenciler en fazla 9. sınıf düzeyindedir. 11. sınıf öğrencileri ise “*olmazsa olmaz*” anlamına en az değinen kademe olmuştur.

Adaleti, 10 öğrenci “*aynılık/ aynı davranma*” anlamıyla ifade etmişlerdir. Bu bağlamda en fazla 10. sınıf öğrencileri, en az da 8.-10.-12. sınıf öğrencileri metaforlarında adaletin “*aynılık/ aynı davranma*” özelliğini betimlemişlerdir.

Öte yandan adaleti “*olması gereken*” olarak gören öğrenci sayısı ise 8’dir. Adaleti olması gereken alt temasıyla en fazla 8.sınıf öğrencileri anlamlandırırken 4.,5., ve 12. sınıf öğrencileri metaforlarında bu anlama yer vermemişlerdir. Adalet değerini “*güvenilir/ temel olan*” olarak gören öğrenci sayısı 17’dir. Diğer taraftan “*Güçlü Olan Güç/ Kuvvet*” anlamını 5 öğrenci metaforlarına yansıtılmışlardır. “*Doğru/ dürüst davranma ile doğruya yanlışa karar verme*” anlamları ise 3’er öğrenci tarafından ifade edilmiştir. Adaletin temel anlamı bağlamında belirtilen bazı söylemlere aşağıda yer verilmiştir.

Hakkaniyetli Davranma

7SAK5: *Anne yüreğine benzetiyorum. Çünkü anne çocuklarını savunur, eşit sevgi vermeye dikkat eder, çocuğunu adalet ile büyütme dikkat eder.*

9K3: *Osmanlı devletine benzetiyorum. Çünkü padişahlara bile kadılar müsamaha göstermediği için.*

10ERZ1: *Adaleti gökyüzüne benzetiyorum. Çünkü gökyüzü renk, dil, ırk ayırmadan herkesi kuşatabiliyor.*

12ERZ10: *Adaleti bir kuşun kanatlarına benzetiyorum. Çünkü adalet, eşitlik, herkesin bir tutulmasıdır, ayırım yapılmamasıdır. Kişinin ırkı, dini, dili, inancı, yaşadığı bölgeye bakılmaksızın, herkese eşit davranmaktır.*

Denge ve Dengeli Davranma

5SAK10: *Adalet değerini raket ve raket topuna benzetiyorum. Çünkü raket toptan ayrılmaz. Ayrılsa masa tenisi maçı yapılmaz. Ülkeden adalet ayrılırsa ülkenin dengesi bozulur.*

6A1: *Adalet “babama” benziyor. Çünkü “babam kardeşimle beni kalbinde denk tutar.”*

7SAK9: *Adalet değeri eşit bir şekilde paylaşıldığı için çift sayı, dengede durduğu için terazi, her yeri düz ve eşit olduğu için ova-ya benziyor.*

Olmazsa olmaz

4KÜ1: *Adalet ağaca benzer. Çünkü ağaçlar insanlara oksijen verir.*

Aynılık/Aynı davranma

6SAK1: *Adalet, aynaya benzer. Çünkü kişinin vücut yapısına göre ayna onu gösterir.*

Adalet değeriyle özdeşleştirilen semboller alt teması

Tablo 4’de görüldüğü üzere öğrencilerin, %27’si adaleti, bazı sembollerle özdeşleştirmişlerdir. Buna göre adaleti semboller ile anlatmaya çalışan 143 öğrencinin

62'si adaleti “terazi” ye benzetmiştir. Terazi sembolünü en çok 8. sınıf öğrencileri kullanırken, 4. sınıf öğrencilerinin terazi sembolünü hiç kullanmadıkları görülmektedir. Öte yandan adaleti; Hz. Ömer (19), Atatürk (14), Anne (10), Hz. Muhammed (Sav) (9), baba (9), adli kurumlar (6), öğretmen (5) gibi semboller kullanarak ifade eden öğrenciler de mevcuttur.

Tablo 4*Adalet Değeriyle Özdeşleştirilen Semboller Teması*

Kavram	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Toplam
	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	
	F	F	F	F	f	F	F	f	f	f
Terazi	-	1	1	11	16	9	10	8	6	62
Hz. Ömer	1		4	1	6	-	3	-	4	19
Atatürk	1	-	2	-	3	2	3	3	-	14
Anne	1	-	3	1	-	2	1	1	1	10
Hz. Muhammed	-	-	2	1	1	2	1	2	-	9
Baba	-	-	3	1	-	1	2	-	2	9
Adli Kurum Simgesi	-	2	1	3	-	-	1	-	1	6
Öğretmen	-	-	3	1	1	-	-	-	-	5
Diğer	-	2	-	-	-	-	3	-	-	5
Cumhurbaşkanı	1	-	-	-	-	-	1	2	-	4
Toplam	4	4	18	19	27	16	25	16	14	143

Konuyla ilgili sembol örnekleri aşağıda verilmiştir.

- Terazi**
- 8K2:** *Adalet teraziye benzer. Çünkü kefesine ne kadar saygı koyarsan o kadar adalet görürsün.*
- 8KÜ3:** *Adalet değeri teraziye benzer. Çünkü terazi hep doğruyu gösterir.*
- 8KÜ8:** *Adalet teraziye benzer. Çünkü dengede tuttuğu için iki kefeye eşit miktarda koymalı.*
- 6K1:** *Hz. Ömer'e benzer. Çünkü adaletli biri, doğruyu yanlıştan ayırandır.*
- Hz. Ömer**
- 8SAK7:** *Adalet Hz. Ömer'e benzer. Çünkü o adaletin temsilcisidir.*
- 8ERZ3:** *Hz. Ömer'e benzer. Çünkü o hakkın kuludur. Zengin fakir ayırımı yapmaz.*
- 10K2:** *Hz. Ömer'e benzer. Çünkü onun adaletinin benzeri yok.*

Atatürk	<p>11SAM6: <i>Adalet Atatürk'e benzer. Çünkü gelmiş geçmiş en adaletli kişidir.</i></p> <p>9SAM3: <i>Adalet Atatürk'e benzer. Çünkü adaletli birisi kimseye torpil yapmıyor.</i></p> <p>7KÜ3: <i>Adalet değeri Peygamberimiz'e benzer. Çünkü herkese hoşgörülü davranmış.</i></p>
Hz. Muhammed (sav)	<p>10ERZ: <i>Adalet değeri Peygamberimiz'e benzer. Çünkü o bizi yanlış yoldan doğru yola ve bizi adalete sürükleyen ve bizi bu yolda yanlış bırakmayan tek kişidir.</i></p> <p>9SAK7: <i>Adalet anneme benzer. Çünkü evi eşit şekilde evlat ayırımı, yiyecek ayırımı yapmadan yönetir.</i></p>
Anne	<p>12ERZ4: <i>Adalet anneme benzer. Çünkü birimize bir şey yapınca diğerine yapmamazlık yapmaz.</i></p> <p>12SAK9: <i>Adalet değeri babama benzer. Çünkü çalışanlarına adaletli davranıyor.</i></p>
Baba	<p>6A2: <i>Adalet değeri babama benzer. Çünkü disiplinli, demokratik bir insandır.</i></p> <p>6A6: <i>Adalet değeri babama benzer. Çünkü kardeşimle beni kalbinde denk tutar.</i></p> <p>6K8: <i>Adalet değeri öğretmenlere benzer. Çünkü herkese aynı davranır. Ayrımcılık yapmaz.</i></p>
Öğretmen	<p>7SAM3: <i>Adalet değeri öğretmene benzer. Çünkü doğru yolu bulup durumu eşitlerler.</i></p> <p>8K1: <i>Adalet değeri öğretmene benzer. Çünkü herkese eşit notu verdikleri için.</i></p> <p>10Sİ5: <i>Adalet değeri öğretmenime benzer. Çünkü adalet öğretir.</i></p>

Adalet uygulayan alt teması

Tablo 5 incelendiğinde 525 öğrencinin %16'sının adalet değerini, bilişsel düzeylerine göre edindikleri bilgiler doğrultusunda adaleti uygulayan kişi, meslek yahut kurumlar bağlamında ele aldıkları görülmektedir.

Tablo 5*Öğrencilerin Adalet Metaforlarına Yansıyan “Adalet Uygulayan” Teması*

Kavram	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Toplam
	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	
	f	f	f	F	f	F	F	f	f	f
Adalet Kurumları/ Uysurları	-	3	1	6	7	-	1	2	-	20
Kolluk kuvvetleri	6	3	1		-	3	-	-	-	13
Hız. Ömer	-	-	-		1	5	2	2	2	12
Allah	-	-	-	4	-	-	1	3	1	9
Devlet Yöneticisi	-	1	-		-	2	-	2	4	9
Atatürk	-	-	3		-	3	-	2		8
Peygamberimiz	-	1	-	2	1	-	2	2	-	8
Öğretmen	-	-	1		-	-	1	1	-	3
Diğer					1			1	1	3
Toplam	6	8	6	12	10	13	7	15	8	85

85 öğrencinin 20'sinin adaletin uygulayıcısı olarak hakim, savcı, mahkeme ve adalet bakanlığı gibi *adalet kurum ve unsurlarını* gördükleri anlaşılmaktadır. Öte yandan 13 öğrenci kolluk kuvvetlerine vurgu yaparken, 12 öğrenci ise Hz. Ömer'i adaletin temsilcisi olarak görmektedir. Adaletin uygulayıcısı olarak en fazla 4. sınıf öğrencileri (6) kolluk kuvvetlerine vurgu yaparken, 9. sınıf öğrencileri (5) Hz. Ömer'e vurgu yapmıştır. Öte yandan tabloya göre adaletin uygulayıcısı olarak sırasıyla *Allah (cc)*, *devlet yöneticisi*, *Atatürk*, *peygamberimiz (sav)* ve *öğretmen* ifadeleri de görülmektedir.

Adalet Kurumları/ Unsurları	8KÜ6: <i>Adalet mahkemeye benzer. Çünkü adalet mahkemede olur.</i> 5A8: <i>Adalet değeri adalet bakanlığına benzer. Çünkü adalet onlara sorulur.</i> 7KÜ4: <i>Adalet savcıya benzer. Çünkü insanların hakkına girmiyorlar.</i> 6ERZ7: <i>Adalet hakime benzer. Çünkü hakim adaleti sağlayan, haksızları da bulunduğu yere gönderen.</i> 7SAM10: <i>Adalet hakime benzer. Çünkü adaletli bir şekilde karar vermeye çalışırlar.</i> 5KÜ6: <i>Adalet jandarmaya benzer. Çünkü eşit davranıyor.</i>
Kolluk kuvvetleri	4SAK9: <i>Adalet polise benzer. Çünkü adaleti sağlar.</i> 4ERZ4: <i>Adalet polise benzer. Çünkü o hırsızları yakalar ve herkesin hakkını savunur yani adaleti sağlar.</i> 5KÜ10: <i>Adalet polise benzer. Çünkü adaleti temsil eder. Suçluları yakalar.</i>
Hz. Ömer	7K 9: <i>Hz. Ömer herkese hak ettiği miktarda hak ettiklerini vermektir.</i> 9 K9: <i>Hz. Ömer haksızlık yapanın karşısında durur; mazlumaya yardım ederdi. Bir konu geldiği zaman ölçütüyle davranırdı.</i> 9 ERZ 9: <i>Hz. Ömer çok adaletli herkese hak ettiği gibi davranır ve haktan yani İslam'a göre eşit davranır.</i>
Allah	4K7: <i>Allah'a benzer çünkü O, adaletlidir.</i>
Devlet yöneticisi	12K3: <i>Adalet Cumhurbaşkanına benzer. Çünkü onun olduğu yerde haksızlık, adaletsizlik, eşitsizlik olmaz.</i>
Atatürk	6ERZ9: <i>Adalet Atatürk'e benzer. Çünkü Atatürk getirdi yenilikleri mesela kadın ve erkeği eşit yaptı.</i>
Peygamberimiz	11K1: <i>Adalet Peygamberimize benzer. Çünkü herkese ve her şeye gerektiği gibi muamele eder.</i>
Öğretmen	10SAK5: <i>Adalet öğretmene benzer. Çünkü herkese aynı özeni gösterir.</i>
Diğer	7ERZ3: <i>Adalet ahiret hayatına benzer. Çünkü dünyada kötüler hapisaneye iyiler ise dışarıda kalır. Ahirette iyiler cennete, kötüler cehenneme gider.</i>

Sitemli ifadeler alt teması**Tablo 6***Öğrencilerin Adalet Metaforlarına Yansıyan “Sitemli İfadeler” Teması*

Kavram	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Toplam
	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	
	f	f	f	f	F	f	f	F	f	f
Sitemli ifadeler	-	2	-	5	-	3	7	7	12	36
Toplam	-	2	-	5	-	3	7	7	12	36

Tablo 2’ye göre çalışmaya katılan 525 öğrenciden 36’sı (%7) adaletin işleyişi sürecine karşı sitemli ifadelerde bulunmuştur. Adaletin ülkemizde olmadığına dair fikir beyan eden öğrenciler ise Tablo 6’da görülmektedir. Buna göre en fazla 12. sınıf öğrencilerinin (12) adalet metaforlarında sitemli ifadeler görülmektedir. Öte yandan 4. 6. ve 8. sınıf öğrencilerinde sitemli ifadeler görülmemektedir. Sitemli ifadeler örnekler aşağıda verilmektedir.

Sitemli ifadeler

5SAM 4: *Adaleti bozuk teraziye benzetiyorum. Çünkü suçlu-yu suçsuzu ayırt edemiyor. Kimsenin arkadan ağlayan ailesini düşünmüyor.*

9SAK 8: *Adaleti teraziye benzetiyorum. Çünkü herkese eşit haklar verilmeli. Ülkemizde adalet uygulandığını düşünmüyorum.*

10Sİ 6: *Adaleti bozuk teraziye benzetiyorum. Çünkü tartıyör karar veriyor ama yanlış.*

11K 10: *Adaleti samanlıkta iğne aramaya benzetiyorum. Çünkü ülkemizde adaletin yeterince sağlandığını düşünmüyorum.*

12Sİ1: *Var olduğuna inanmadığım için bir şeye benzetemiyorum.*

12Sİ5: *Adalet yok ama vicdansızlık var.*

12SAM2: *Adalet bozuk teraziye benzer. Çünkü masum ve suçlunun ayırt edilemediği yöneticilerin bile haksız davrandığı bir sistem olarak algılıyorum.*

Adaletin sonucu alt teması**Tablo 7***Öğrencilerin Adalet Metaforlarına Yansıyan “Adaletin Sonucu” Teması*

Kavram	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Toplam
	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	
	f	f	f	F	f	F	f	f	f	f
Düzen/Huzur Sağlayan	1	2	1		1	-	1	-	1	7
Hakkaniyetli Karar Alma	-	2	-	1	-	2	-	-	-	5
Ceza Yoluyla Doğruya Ulaştıran	2	1	-	-	-	-	-	-	-	3
Koruma Özelliği Olan	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2
Doğru Yoldan Gidilen	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Karşılığı Olan/ Hesaplaşma	-	-	1	-	-	-	-	1	-	2
Diğer	-	-	-	1	-	-	-	1	-	2
Toplam	4	7	2	2	1	3	1	2	1	23

Çalışmada 525 öğrenciden 23 öğrenci (% 4.3) metaforlarında adaletin sonucu ortaya çıkan bazı durumlara yer vermişlerdir. Bunlardan 7'si, adaletin uygulanması sonucunda huzur ve düzenin sağlandığına vurgu yapmışlardır. 5 öğrenci ise adaletli duruşun hakkaniyetli karar almayla sonuçlandığı düşüncesi üzerinde durmaktadır. Öte yandan 3 öğrenci adaletin doğruya ulaştıran bir sonucu olduğuna inanırken, diğer öğrenciler adaletli duruşun koruyuculuğuna, doğru yola yönlendirmesine, eylemlerin ve söylemlerin karşılığı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamdaki bazı söylemler aşağıda verilmektedir

Düzen/Huzur Sağlayan	4ERZ5: <i>Adalet insanların küskününü engeller. Adalet insanların hakkını ve kötülüğü engeller.</i>
Hakkaniyetli Karar Alma	9K 1: <i>Haklının hakkını alması, haksızın cezasını çekmesidir. Güçlünün haklı olduğu değil, haklının güçlü olduğu sistem.</i>
Ceza Yoluyla Doğruya Ulaştıran	5 ERZ 1: <i>İnsanlar yaptığı kötülüğün cezasını alıp bir daha yapmamak uyarısında bulundurulur. Cezasını verip bir daha zarar verilecek kişilerde bulunmaz. Boyundan büyük işlere kalkışmaz.</i>
Koruma Özelliği Olan Doğru Yoldan Gidilen	9 Sİ7: <i>Ülkeler kılıçla alınır ancak adaletle korunur.</i>
Karşılıklı Olan/ Hesaplaşma	5 ERZ9: <i>Adalet bize iyi biri olduğumuzu kanıtlar.</i> 6 Sİ 2: <i>Herkes kendi yaptığını bulur.</i>

Adalet kaynakları alt teması

Tablo 8

Öğrencilerin Metaforlarında Yer Alan Adalet Değerine Yönelik Adalet Kaynakları Teması

Kavram	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Toplam
	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	
	f	f	f	F	F	F	f	f	f	f
Allah	-	2	3	1	-	-	-	-	-	6
Vicdan/ Rehber	-	-	-	-	-	3	-	2	-	5
Kanun	-	2	-	1	-	-	1	-	-	4
İnsan	1	-	-	1	-	-	-	-	-	2
İslam/ Kuran-ı Kerim	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Diğer	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Toplam	1	4	4	4	0	3	1	3	1	21

525 öğrenciden 21'i (%4) adalet metaforlarına “*adaletin kaynağı*”nı yansıtmışlardır. Adaletin kaynağını betimleyen öğrencilerin 6'sı *Allah'ı* (cc) adaletin kaynağı olarak görmektedir. 5 öğrenci adaletin kaynağı olarak “*vicdan*”ı görürken, 4 öğrenci adaletin kaynağı olarak kanun ve kuralları görmektedir. Öte yandan adaletin kaynağını hakkında sırasıyla insan, İslam, sevgi ve ata emaneti gibi betimlemeler yapılmıştır. Tabloda dikkat çeken en önemli özellik ise ilköğretim öğrencilerinin adaletin kaynağını Allah olarak görürken, ortaöğretim öğrencilerin adaletin kaynağını vicdan olarak betimlemesidir.

- Allah** **5KÜ3:** *Adalet Allah'a benzer. Çünkü öbür dünyada kimin sevabı çoksa cennete kimin günahı fazlaysa cehenneme gider. Kimseyi kimseden ayrı tutmaz.*
- Vicdan** **7K4:** *Adalet Allah'a benzer. Çünkü o adaletlidir.*
9K6: *Adalet vicdana benzer. Çünkü her zaman iyiyi kötüyü bulmaya dönüktür.*
9Sİ6: *Adalet vicdana benzer. Çünkü vicdanı olanın adaleti de olur.*
- Kanun** **10K6:** *Adalet anayasaya benzer. Çünkü devlet adaletlidir.*
- İnsan** **4KÜ2:** *Adalet insana benzer. Çünkü adalette insan var, insan için.*
- Kuran- ı Kerim** **12K9:** *Adalet değeri Kuran'a benzer. Çünkü en adil kitaptır.*

Adalet değerine yönelik kavram yanlışlığı teması

Tablo 9

Adalet Değerine Yönelik Kavram Yanlışlığı Teması

Kavram	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Toplam
	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	
	f	f	f	F	f	F	f	f	f	f
Eşitlik	6	20	16	18	18	6	7	8	6	105
Yardım Eden	3	1	-	-	-	-	-	-	-	4
Her Yerde Farklı Uygulanan	-	1	1	-	-	-	-	1	1	4
Şiddet Kullanılarak Sağlanan	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
Diğer	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Toplam	10	23	17	18	18	6	9	9	7	117

Tablo 9 incelendiğinde 525 öğrencinin 117'si (% 22) adalet değerine yanlış anlam yükleyerek kavram yanlışlıklarını metaforlarında ifade etmektedir. Kavram yanlışlığına sahip 105 (% 20) öğrenci adaleti eşitlik ile karıştırmışlardır. Tabloya göre "eşitlik" kavramına en fazla ilköğretim öğrencilerinin vurgu yaptığı görülürken ortaöğretim öğrencilerinde bu oranın azaldığı görülmektedir. Öte yanda 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin adalet değerini yardım eden, 11. ve 12. sınıfların her yerde farklı uygulanan bir kavram olarak tanımlamaları kavram yanlışlığı olarak değerlendirilmiştir. Kavram yanlışlıkları aşağıdaki söylem analizinde verilmiştir.

Eşitlik

5SAK1: *Adalet değeri kareye benzer. Çünkü karenin her kenarı eşittir. Adaleti sağlayan insandır. Eğer insan kenarları eşit çizerse adaletli bir kişi olur.*

7A5: *Eşitliğe benzer. Çünkü eşit olmalıyız.*

11ERZ6: *Adalet teraziye benzer. Çünkü terazinin iki tarafına eşit şekilde muamele ettiğimizde eşitlik sağlanmış olur. Yani adaletin oluşabilmesi için eşitlik şarttır.*

Yardım eden

4 K5: *Adalet herkese yardım eder.*

Her Yerde Farklı

11 ERZ 7: *Her yerde farklı şekillerde uygulanır.*

Uygulanan

Şiddet Kullanılarak

Sağlanan

10A4: *Bizde silahın ucunda mermi. Mermi adalete benzer çünkü adaleti mermiyle uyguluyoruz. Kafamıza sıkarak giderik. 3 kuruşluk insanlara 5 kuruşluk mermi fazla.*

Diğer

9SAM8: *Adalet Atatürk'e benzer. Çünkü Atatürk zamanında herkes merhametliydi. Allah Atatürk'ten bin kere razı olsun.*

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 9-17 yaş aralığındaki öğrencilerin adalet değerine yüklediği anlamlar metaforlar aracılığıyla analiz edilmiştir. Yapılan literatür taraması ve sözlük anlamlarından yola çıkarak, temel anlam bağlamındaki doğru anlam ve kavram yanılgılarına yer verilmiştir. Öte yandan öğrencilerin adaletin kaynağı olarak gördükleri kavramlar sıralanmıştır. Adaletin uygulayıcısı bağlamında öğrencilerin bazı meslek gruplarına yükledikleri anlam görülmektedir. Adaletin sonucu olarak da öğrencilerin söylemleri doğrultusunda adalet, adaletli olmak, adaletli yönetilmek, adaleti uygulamadaki zorluklar gibi parametrelerle karşılaşmıştır. Bazı söylemler birden fazla tema altında değerlendirilmiştir. Adalet değerini simgelerle ifade eden öğrenciler olduğu gibi adalet kavramına karşı sitemli ifadeler de rastlanmıştır.

Doğru anlam teması altında oluşturulan temel anlam alt teması bağlamında öğrencilerin %35'inin adaleti doğru bir şekilde bilinen anlamlarıyla betimledikleri görülmektedir. Öğrenciler tarafından adalet değeri sırasıyla hakkaniyetli davranma, denge/ dengeli davranma, olmazsa olmaz, güvenilir/temel olan, aynı davranma, olması gereken, güçlü olan, doğru/dürüst davranma, doğruya yanlışa karar veren şekilde kavramsallaştırılabilecek ifadeler kullanılmıştır. Çalışmada öğrencilerin adalet değerinin anlamlarından en çok hakkaniyet kavramına çokça vurgu yaptığı görülmektedir. Şöyle ki Hökelekli (2011) "hakkaniyeti; adaletin eş anlamlısı hatta adaletin

mükemmelleşmiş hâli olarak tanımlamaktadır”. Öte yandan öğrenciler, hakkaniyetli davranma kavramının ardından adaleti dengeli olma/ dengeli davranma olarak betimlemişlerdir. Literatürde de temel anlam bağlamında adalet; “bir kimsenin haklarıyla başkalarının hakları arasında bir uyumun bulunması hali, karşıt çıkarları olan insanlar arasında hakka uygun bir denge oluşturması durumu” Cevizci (2013, 13) şeklinde tanımlanmıştır. Elde edilen veriler bağlamında 9-17 yaş arası öğrencilerin adalet değerini hakkaniyet ve denge/ dengeli davranma şeklinde betimlemeleri adalet kavramının doğru tanımlanması olumlu bir durum olmakla birlikte gençlerin adalet değerini bir erdem yahut bir değer olarak görmemeleri önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Adaleti 525 öğrencinin %27’si sembollerle betimlemektedir. Öğrencilerin adalet sembolleri sırasıyla şu şekildedir; Terazî, Hz. Ömer, Atatürk, Anne, Hz. Muhammed, Baba, Adli kurum simgesi, Öğretmen, Cumhurbaşkanı. 143 öğrencinin 62’si adaleti teraziye benzetmişlerdir. Yunan mitolojisinde adalet ve düzeni temsil eden “Themis, bir elinde terazi öteki elinde kılıç tutan, gözleri bağlı bir kadın olarak simgeleştirilmiştir” (Küçükayalar, 2012,19). “Themis’in anlamı yasa ve kuraldır. Mitolojiye göre Olympos’ta yaşayan Themis, Zeus’un eşidir ve daima Zeus’un yanında oturur. Themis sosyal düzenin tanrıçasıdır ama gelip geçici bir yasa değil, Tanrılar dünyasında da insanlar dünyasında da değişmez evrensel ve ölümsüz doğa yasasıdır” (Bodur,2012, 146). Simge günümüz dünyasında adalet heykeli olarak hâlen kullanılmaktadır. Söz konusu durumu Yunan mitolojisinin kültürümüz üzerindeki etkisi olarak yorumlamak mümkündür. Öte yandan öğrencilerin Hz. Ömer’i, Atatürk’ü, Hz. Muhammed’i (sav) ve Cumhurbaşkanı adaletin sembolü olarak betimlemesi öğrencilerin Türk- İslam tarihine duydukları güven olarak yorumlanabilir.

Çalışmada 525 öğrencinin % 16’sı adaletin uygulayıcısı alt temasına vurgu yapmıştır. Bu bağlamda insanlar arasında adaleti uygulayan ve adâleti sağlayan varlık, kişi, kurum ve meslekler ifade edilmiştir. Adaletin uygulayıcısı temasına vurgu yapan öğrenciler sırasıyla şu şekilde kavramsallaştırılmıştır; Adalet Kurumları/ Unsurları, Kolluk kuvvetleri, Hz. Ömer, Allah, Devlet Yöneticisi, Atatürk, Peygamberimiz, Öğretmen. Öğrenciler adaletin uygulayıcısı olarak Adalet Kurumları/ Unsurları, devlet yöneticisi, Atatürk gibi millî simgeleri görürken bir taraftan da Allah, Peygamberimiz gibi dini simgeleri görmektedir. Bu durum öğrencilerin adalet değeri bağlamında millî ve dini öğeleri bir bütün olarak algıladıkları yönünde yorumlanabilir. Öte yanda tarihi bir şahsiyet olarak kültürümüzde adaletli olma vasfıyla yer etmiş Hz. Ömer’e vurgu yapıldığı görülmektedir. Hz. Ömer İslam halifelerinden ikincisi olup, adaleti, dürüstlüğü ve merhametli olmasıyla tanınmaktadır. Hz. Âişe’nin, Hz. Ömer hakkında “Ömer anılınca adalet anılmış olur, adalet anılınca Allah anılmış olur, Allah anılınca

da rahmet iner” dediği nakledilir” (TDV, 2007, 47). Kültürümüzde ise milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy, (2001, 89) “Safahat” adlı eserinde Hz. Ömer’ in adaletinden; “Kenar- Dicle’de bir kurt aşırsa bir koyunu, Gelir de adl-i ilahi sorar Ömer’ den onu” şeklindeki mısralarıyla bahsetmiştir. Milli ve manevi olgular açısından değerlendirildiğinde, öğrencilerin Hz. Ömer’e odaklanmaları oldukça yerinde gözükmektedir.

Çalışmada 525 öğrenciden % 7’si adaletin işleyişi sürecine karşı sitemli ifadelerde bulunmuştur. Adaletin ülkemizde olmadığına dair fikir beyan eden öğrencilerin en fazla 12. sınıf öğrencilerininin teşkil ettiği görülmektedir. Bu minvalde fikir beyan eden öğrenciler, adaletin eksik olduğuna dair vurgu yapmışlardır. Özellikle günümüzde dünya genelinde adalet ile hükmetme eksikliği noktasında yaşanan olay ve durumlar, öğrencilerin konuyla ilgili bu kaniya varmasında etkili olabilir.

Ülkelerin insani değerlerden yoksun kendi çıkarları uğruna masum sivil halkları hedef alarak açtıkları savaşlar insanlık onuru açısından en büyük zulümlerdendir. Topçu’ya göre (2017,100) “Adaletin yok olması, vicdanlarda başkalarının haklarına saygı duygusunun silinmesiyle başlar”. Bu bağlamda kanaat şudur ki; gençlerin zihninde oluşan bu zulüm dünyasını, adalet yoksunu dünyayı ancak ve ancak gençlerin gönüllerine, vicdanlarına ulaşarak yapılacak değerler eğitimi çalışmalarıyla yıkmak mümkündür. Bireysel adaletin yani erdem ahlakının önemini vurgulamak, gençlerin ahlaki olgunluğa erişmiş bireyler olarak toplumun içerisinde yer almalarını sağlamak, adaletli bir dünya için yapılması gereken en kıymetli sorumluluktur.

Çalışmada 525 öğrenciden % 4.3’ü adaletin sonucu hakkında tanımlamada bulunmuştur. Öğrenciler adaletin sonucu olarak sırasıyla; Düzen/Huzur sağlayan, Hak-kaniyetli karar alma, Ceza yoluyla doğruya ulaştırın, Koruma özelliği olan, Doğru yoldan gidilen, Karşılığı olan/hesaplaşma vb. tanımlar kullanmıştır. Adaletin sonucuyla ilgili kanıların, genelde bireylerin yaşadıkları ya da şahit oldukları olaylar karşısında çıkarımlar olduğu görülmektedir. Kimisi adaletin uygulanmasıyla huzurlu ve güvenli bir ortamın oluşacağı, kimisi hakkaniyetin sağlanacağı, kimisi de tek doğru yolun adaleti olduğu ve bununla muhakkak olumsuz eylemlerin cezazsız kalmayacağı noktalarına odaklanmışlardır. Zira bu durum, insanoğlunun en temel ve en insani beklentisidir, üstelik adaletin temel görevidir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin % 4’ü adaletin kaynağı hakkında betimlemeler yapmıştır. Öğrenciler adaletin kaynağı olarak sırasıyla; Allah, Vicdan/ rehber, Kanun, İnsan, İslam/ Kuran-ı Kerim, Sevgi gibi ifadeleri kullanmışlardır. Adaletin uygulayıcısı temasında olduğu gibi öğrenciler, hem devlete ait resmi kurum ve oluşumlarla, hem de dini unsurların yanı sıra bu temadan farklı olarak insani (vicdan, sevgi) unsurları adaletin kaynağı olarak görmekte-dirler. Adaletin kaynağı olarak Allah’ı

gören öğrenciler Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda mükâfat veya cezaya ulaşacağını ifade etmiştir. Kur-ân' ı Kerim'de adâletin kaynağı ve ilk uygulayıcı olarak Yüce Allah zikredilmektedir. O, açık delillerle peygamberler göndermesinin en temel nedenini, insanlar arasında adâletin sağlanması olarak zikretmektedir (Kara, 2013). Şekkeli (2022,144) çalışmasında adaletli davranış eğilimi ve dürüst davranış eğiliminin dindarlık eğilimiyle ilişkisi araştırmış ve dindarlık tutumlarının adaletli davranış eğilimi ve dürüst davranış eğilimini etkilediği tespit etmiştir . Öte yandan daha önce ifade edildiği üzere adaletin kaynağını Allah olarak betimleyen öğrenciler ilköğretim öğrencilerinden oluşmaktadır. Ortaöğretim öğrencilerinin çoğunluğunun ise adaletin kaynağını vicdan olarak gördükleri tespit edilmiştir. Vicdan “doğuştan getirdiğimiz iyi huylarımızın ve sonradan kazandığımız ahlaki birikimlerimizin iyiliğe yönelik içsel ve sezgisel / spontane öğüt veya emir kaynağı olan; verdiği emrin yapılıp yapılmaması durumunda suçluluk veya mutluluk duygularıyla ceza ve ödül de veren yetidir” (Yaran, 2016,74). Ilgaroğlu (2021,131) adaleti bir duygu olarak tanımlamaktadır ve ona göre her insanın vicdanının derinliğinde bir adalet duygusu vardır. Bu duygu; ölçülü, hakkaniyetli, uyumlu, uygun ve yerinde olanı talep eden içsel, vicdani, bir duygudur. Vicdanlı olmak yahut olmamak bireyin gelişim süreciyle doğru orantılıdır. Güngör'e (1995, 59) göre “Küçük çocukta vicdan yoktur, fakat küçük çocuğun hayat tecrübesi onda teşekkül edecek olan vicdanın kuvvetini belirler”. Dolayısıyla daha çok ortaöğretim öğrencilerinin vicdan kavramını adaletin kaynağı olarak görmeleri oldukça dikkat çekici ve önemlidir.

Adaletin temel anlamı bağlamında 525 öğrencinin % 22'sinin kavram yanlışlığına sahip olduğu görülmüştür. Daha önce de ifade edildiği gibi adalet ve eşitlik birbirine yakın anlamlar içerse de adalet, eşitlik demek değildir. “Adalet, güç değil hak eşitliğine, kuvvetlerin değil bireylerin eşitliğine saygıdır. Herkesin her konuda eşit olması değil, ehliyeti ve işe liyakati ölçüsünde hak sahibinin hakkının elde etmesidir” (Hökelekli,2011,50). Bu bağlamda adaleti eşitlik olarak betimleyen öğrenciler kavram yanlışlığı bulunan öğrenciler olarak değerlendirilmiştir. Adaleti eşitlik olarak betimleyen öğrencilerin daha çok ilköğretim çağına olduğu ortaöğretimde ise adaleti eşitlik olarak betimleyen öğrenci sayısının azaldığı görülmektedir. Bu durumda adalet bilincinin gelişimsel bir olgu olduğu ve bu gelişim sürecinde eğitim- öğretimin öneminin yadsınamayacak bir konuma sahip olduğunu ifade etmek gerekir. Şöyle ki Coşkun Keskin, Keskin ve Yüceer'in (2018) “8. Sınıf Öğrencilerinin Karikatürler Aracılığıyla Adalet/Adil Olma ve Sosyal Adalet Kavramlarına Yönelik Algılarındaki Değişim” adlı çalışma yukarıda yapılan tespiti doğrular niteliktedir. Coşkun Keskin ve arkadaşlarının (2018) çalışmasına göre uygulama öncesi öğrencilerin adalet değerini eşitlik olarak ifade ettikleri görülmektedir. Verilen eğitim sonrasında yapılan uygulamada öğrencilerinin algılarının doğru temel anlama doğru yönlendiği görülmüş-

tür. Yine Oğuz Namdar ve Akbayrak'ın (2019) üstün yetenekli öğrencilerle yaptığı değerler eğitimi çalışmalarında üstün yetenekli öğrencilere verilen yaratıcı drama ile yapılandırılmış beş haftalık adalet eğitiminden sonra adalet değerine ilişkin kavram yanılgılarının büyük ölçüde ortadan kalktığı , soyut bir kavram olan adalet değerini öğrencilerin günlük yaşamla ilişkilendirebildikleri tanımlar yapabilir, örnek verebilir hale geldiklerini tespit etmişlerdir. Tuncer'in (2022, 71) yılında yaptığı "Lise Öğrencilerinin Sosyal Adalet Liderliği Algı ve Görüşleri" Adlı yüksek lisans çalışmasında araştırmacının "Sizce adalet nedir?" sorusuna genç bireylerin verdiği cevaplar çalışmamızın verileriyle benzerlik içermektedir. Öte yandan okullarımızda bazı derslerde adalet değeri kazanım bağlamında dolaylı olarak ele alınırken Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (MEB, 2018) derslerinde direkt olarak ele alınmaktadır. Özellikle orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak bilgisi müfredatını incelediğimizde müfredatın adalet, cesaret, hikmet ve iffet gibi değerleri yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bununla birlikte soyut bir kavram olarak adalet değeri öğrenciler için öncelikli olarak aile ve çevrelerinden edindikleri deneyimlerle bireyde yerleşik bir durum olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda ailenin ve sosyal çevrenin değerler eğitimin ilk basamağını oluşturduğunu ifade etmek gerekir.

Sonuç olarak öğrencilerin adaleti bireysel ve toplumsal olarak iki ayrı düzlemde ele aldıkları söylenebilir. Bireysel adalet insanların vicdanlarında yer etmiş olan düşünürlerin en üstün erdem olarak tanımladığı adalet değeridir. Toplumsal adalet ise bireylerin eylemlerinin değil toplumsal bir durumun özelliğidir. Çalışma bu bağlamda değerlendirildiği takdirde öğrencilerin adaleti bir erdem, bir değer olarak görmekten ziyade adaletin toplumsal boyutu hakkında betimlemelerde buldukları görülmüştür. Oysa ki toplumda adaleti sağlamak ancak adalet değerine sahip bireylerle mümkündür. Ahlaki değerler bireylerin topluma uyumunu değil, bireyi köleleştiren ve körleştiren her şeyden bireyi kurtarmayı hedefler (Aydın, 2011:116). Zira adalet değerine sahip olabilmek insanı insan yapan en önemli erdemdir. Öte yandan bir hasletin erdem olabilmesi ancak eğitimle mümkündür.

Adalet değerinin eğitim kurumlarında öğretimiyle ilgili yöntemlerin neler olabileceğine dair öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Adalet değerini telkin yöntemiyle öğrencinin bireysel gelişimi doğrultusunda özellikle Türk -İslam tarihinde adaletli duruşuyla tarihe adını altın harflerle yazdıran adalet timsali şahsiyetler hakkındaki şiir, video ve sunumlar öğrencilerin zihninde adaletin kaynağına, adaletin uygulanaşına ve adaletin sonucuna dair yeni ufuklar açacaktır.
- Adalet değeri, değer eğitimi yöntemlerinden davranış değiştirme yöntemiyle, eğitim kurumunda öğretmenlerin adaletin bireysel ve sosyal önemine sık sık

vurgu yapmasıyla öte yandan eğitim ortamında adaletli ve adaletsiz davranışlara yönelik sürekli pekiştirmeye yönelik uygulamalar kullanmasıyla verilebilir.

- Adalet değeri, öğrencilerin birebir kendi yazdıkları yahut oynadıkları tiyatro oyunlarında yine öğrencilerin ahlaki muhakeme, empati ve analitik düşünme becerileri hedef alınarak çıkarım yapmaları sağlanabilir.
- Çeşitli derslerde hakkaniyet ve adalet değerine yönelik yaşanmış ya da yaşanması muhtemel örnek olayların çözümü merkeze alınarak etkinlikler yapılmamıştır. Bu şekilde hakkaniyet ve adalet değerleri deneyimlettirilmelidir.
- Her şeyden önemlisi de çocuklara ve gençlere doğru model olunması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1974). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İnkılap Kitabevi Yayın.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a etik*. (F. Akderin, Çev.) Say Yayınları.
- Aristoteles.(1993). *Politika*. (M. Tuncay, Çev.) Remzi Kitabevi.
- Aydın, M. Ş. (2011). *Açık toplumda din eğitimi yeni paradigma ihtiyacı*. Nobel.
- Bodur, H. (2010, 13-17 Eylül). *Adalet tanrı(ça)ları: Themis ve diğerleri* [Bildiri Sunumu]. Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar - V Sempozyum İstanbul Barosu - HFSA Bildiriler. Ökçesiz,H. ve Uygur, G. ve Üye, S. (Haz). İstanbul Barosu Yayınları. 25. Kitap. Sy.143-167.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Coşkun Keskin, S. Keskin, Y. ve Yüceer, D. (2018, 30 Ekim-1Kasım). 8. *Sınıf öğrencilerinin karikatürler aracılığıyla adalet/adil olma ve sosyal adalet kavramlarına yönelik algılarındaki değişim* [Bildiri sunumu]. 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Sempozyumu. Genç, S. Z. ve Yaşar, Okan. ve Örgü Yaşar, F. (Edt.). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayın No: 138 Eğitim Fakültesi Yayın No: 11. Sy.225-250.
- Çağrıncı, M. (1988). *Adalet* (Cilt 1). İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2001). *Safahat*. Akçağ Yayınları.
- Fayda, M. (2007). *Hz. Ömer* (Cilt 37). İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gelen, S. (2022). *Aristoteles'in adalet ve mutluluk anlayışı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Malatya.
- Gözler, K. (2008). Tabii hukuk ve hukukî pozitivizme göre adalet kavramı. *Muhafazakar Düşünce*, 4 (15), 77-90.

- Güngör, E. (1995). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. Ötüken Yayınları.
- Hökelekli, H. (2011). *Değerler psikolojisi ve eğitimi*. Timaş Yayınları.
- Ilgaroğlu, M. C. (2021). Verili bir değer duygusu olarak adalet. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 74, 118-135.
- İbn Miskeveyh. (2013). *Tehzibu'l- ahlak ahlak eğitimi*. (A. Şener, İ. Kayaoğlu, C. Tunç, Çev.), Büyüyen Ay.
- Kara, M. (2013). Kur'an'da adalet kavramı ve güncel değeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 137-172.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali. (2000). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), (2013). Korean Bible Society: Yeni Yaşam Yayınları.
- Küçük, A. (2008). Adalet kavramı ve adalete ilişkin bazı teoriler. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 4(15), 91-121.
- Küçükkayalar, Ç. (2012). *Adalet tanrıçaları*. (Cilt 1). Hukuk Gündemi.
- Merriam, B. S. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.). Nobel Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi (9-12. Sınıflar) öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=319>
- Mutçalı, S. (2012). *Arapça-Türkçe sözlük*. Dağarcık.
- Ocak, G. Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 293 (309).
- Oğuz Namdar, A. ve Akbayrak, K.(2019). Üstün yetenekli öğrencilere yönelik değerler eğitiminde yaratıcı drama yönteminin kullanılması: Adalet değeri örneği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 59-87.
- Platon. (2008). *Devlet*. (M. C. Özcan, Çev). Kitap Zamanı.
- Şekkeli, N. Ş.(2022). *Ergenlerde adaletli davranışın ve dürüstlüğün dindarlık eğilimleriyle ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Topçu, N. (2017). *Ahlak*. Dergah Yayınları.
- Tuncer, T. (2022). *Lise öğrencilerinin sosyal adalet liderliği algı ve görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*.TDK.
- Yaran, C. S. (2016). *Ahlakın temeli*. Türker, Ö. (Edt.), Ahlakın temelleri ve “hakla kal” önerisi (s 67-78). Nobel Yayın.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.